

FIGYELŐ

Teleki Sámuel és a Teleki-téka.* A XVIII. századi magyar művelődésnek Európára kaput nyitó, felvilágosodást hozó folyamatában kiemelkedően fontos szerepe van az Erdélyből induló újjigényű törekvéseknek. Az itteni sajátos politikai, társadalmi és vallási viszonylatok több szempontból igen korán és határozott irányultsággal vetették fel a hazai kultúra érdekében, a Habsburg-hatalom határain túlra tekintés vágyát és haladó gyakorlatát. A sokirányú, különböző alapozottságú törekvés közepette jelképesnek véljük — hogy csak tárgyunknál maradjunk —, amikor az 1750-es évek végén Mária Terézia politikailag célravezetőnek látta, hogy három előkelő erdélyi, magyar és ráadásul protestáns ifjúnak útlevelet engedélyezzen a hosszú idő óta tiltott külföldi országokba, Svájcba, Hollandiába és Franciaországba, több éves felsőtanulmányok folytatására. Nem véletlen, hogy a három fiatal a politikai hatalom számára megnyerendő erdélyi arisztokrácia legszámottevőbb családjából, a még független Erdély életében vezető szerepet vitt Telekiekéből került ki. Hármuk közül az egyik, a majdan Voltaire-ral és Rousseau-val kapcsolatot tartó Teleki József és a másik, a Corneille Cidjét fordító Teleki Ádám, az évtizedek során befutott pályájuk, valamint a felvilágosodáshoz kötődő sajátos felfogásképük ismerete alapján, viszonylag kimunkáltabban épültek be a korról alkotott mai köztudatunkba, mintsem a „könyvtáralapító” Teleki Sámuel. Holott nagyon is idetartozik, s igen helyesen járt el a Kritérion kiadó, amikor a „Téka” sorozat jelen kötetével órea irányított a mind ez ideig nem különösebben mélyreható köz- és tudományos érdeklődést.

A kötet először is kiváló és a problémákat sok ágon felismerő bevezető tanulmánnyal szolgál, Deé Nagy Anikó tollából, majd pedig gazdag válogatást ad Teleki Sámuel hatalmas méretű, teljességében ismeretlen levelezéséből. A bővebben közreadott saját leveleket kisebb arányban a hozzá írott levelek követik, azután pedig naplójába, könyvtára katalógus-köteteinek előszavaiba és végül magára a tékára vonatkozó egyéb írásokba (könyvtári törvényeibe, s idevágó végrendelezéseibe) nyújt betekintést.

A Teleki Sámuelre vonatkozó eddigi irodalom igen szegényes állapotához képest — mely legtöbbször unalomig csak a könyvtáralapítás és a Janus-kiadás „érdemét” ismételtgette —, most lényeges, mégha távolról sem befejező lépést hoz ez a kötet: szinte elsőként kísérel meg, hogy kijelölje Teleki helyét a XVIII—XIX. század művelődéstörténetében és értékelje sokirányú, több mint fél évszázados tevékenységét. Bizonyos, hogy a gondosan végigkísért életpálya és a bőségben felbúvárlott szövegek rendkívül sokoldalú alkotó egyéniséget állítanak elénk. Joggal teszi fel viszont a bevezető a kérdést, vajon mi is állt érdeklődésének és igazi teljesítményének gyújtópontjában? S a felelet valóban nem egyszerű. Ha csak végigfutunk Teleki Sámuel pályájának néhány szembetűnő jellegzetességén, széles skálát tapasztalunk: ifjúkori tájékozódásában fontos helyet foglalt el a kor igénye szerint a természettudományos ismeretek megszerzése, majd pedig francia és svájci

* Bevezette és a szövegeket válogatta DEÉ NAGY Anikó. Bukarest, 1976. (Téka.) 262 l.

biztatásra a matematika-fizika magasabb művelése. De egyidejűleg klasszika-filológiai munkássága is mély alapokra terjeszkedett. Mindenek felett azonban hamarosan jól képzett, hozzáértő bibliofil szakemberré, szenvedélyes könyvismerővé és gyűjtővé vált. A tudományok közvetlen művelése mellett tudománypártoló, oktatás- és művelődés-szervező tevékenységet is folytatott. Mindezeket egyeztetni tudta magas „udvari” funkciók, ellentmondásokkal terhelt pozíciók egyidejű vállalásával. A tisztánlátás nehéz, de nézetünk szerint munkásságának ma is elismeréssel értékelhető részét, fő irányát az a filológusi, bibliofil tevékenység teszi ki, amely a „litteraria historia”-t, a könyvmegismerést és -gyűjtést, a textológiát stb. is magába foglalta. Ugyanakkor mindez szervesen kapcsolódhatott egyéb lényeges tevékenységi köréhez, nem utolsósorban a Janus-kiadás és a téka-fundáció szüntelen gondjához.

A kötet gondozója — mint hangoztatja — igyekezett úgy összeválogatni a közlésre kerülő szövegeket, hogy a jellemzett sokrétű munkásságról minél teljesebb kép rajzolódjék ki; de mégis a tárgyból következően a hagyományos megoldás adódott; a válogatás súlypontja ezúttal is a könyvtáralapítás körülményeire esik. A közzétett írások kivétel nélkül a könyvgyűjtéssel, a könyvtárszervezés problémáival foglalkoznak. Ezt a megoldást, bárha lemondás és elkanyarodás is a teljesebb igényhez viszonyítva, mégis mint első lépést helyeseljük. Ilyen értelemben viszonylag teljes képet kapunk a kor könyv- és könyvtár-problematikájáról.

Hiányérzetünk viszont akkor támad, midőn azt tapasztaljuk, hogy a közreadott levelekből mintha túlzottan is csak a könyvtárszervezés konkrét technikai kérdéseire derülne fény és a lényegesebb idevágó tényezők háttérbe kerülnének. Erre vall, hogy a 71 darab itt közölt Teleki-levélből 35 darab a marosvásárhelyi megbízott könyvtárosokhoz szól és általában csak közvetlen utasításokat tartalmaz. További 10 levél feleségéhez szól, és csak minimális számú levél marad olyan kapcsolatokra, amelyek során mélyrehatóbb tudományos témák is felmerülnek. (Pl. a Teleki Ádámhoz, Aranka Györgyhöz, Kovásznai Sándorhoz írott levelek.) Az is jellemző, hogy a külföldi tudóskapcsolatokat mindössze 4—5 levél fémjelzi itt. (Beck, Iselin, Miegh.) A Telekihez írott 10 levél kiválasztása már célratoróbb. (Bod Péter, Benkő József, Zilai Sámuel, Kazinczy Ferenc stb.)

A közreadó a kötet szűkreszabott keretei között nem vállalkozott a téka könyvállományának mélyrehatóbb vizsgálatára. Pedig erre előbb-utóbb szükség lesz, mert a korban betöltött igazi szerepét ez az alapvizsgálat határozná meg. Mindenesetre meggyőzőnek látszik a bevezető azon érvelése, miszerint Teleki Sámuel gyűjteménye semmi esetre sem tekinthető csupán kedvtelésből született, „szép editiókat” bemutató, reprezentatív, barokk kirakatkönyvtárnak, hanem ellenkezőleg, tematikai összetétele arra vall, hogy az alapító a hazai közművelődést kívánta szolgálni a „nyilvános”-nak deklarált tékájával. Sajnos, több kérdés még nyitott marad, mint például a könyvtár felhasználásának arányai és határfoka, a továbbfejlődés mikéntje stb.

Izgalmasan közelíti meg a bevezető Teleki világnézeti és politikai felfogásának eléggé bonyolult kérdéskörét. Még az ifjúkorban ért külföldi hatások vizsgálatában a bemutatott svjáci hatás mellett, részünkről a holland hatást erősebbnek véljük és ismerjük. (Pl. Ch. Sax professzor filológiai útmutatásai évtizedeken keresztül.) Egész világnézeti felfogásában nehéz lenne sommásan ítélni. Így a felvilágosodáshoz való viszonyában nem valószínű, hogy meghaladta volna unokaöccsének, Teleki Józsefnek sajátos, kétlakinak ismert felfogását. Jellemző, még ha nem is kívánjuk általánosítani Teleki Sámuel azon alábbi tanácsát, amit külföldön tanuló könyvtárosának adott: „Franciául is megtanuljon kegyelmed, mert sok a jó francia könyv a bibliothékámban. . . de németül is, . . . mert most a gyermek, ha németül nem tanul, ember nem lehet.”

A szövegek közreadásában a Téka-sorozat jól bevált eljárását alkalmazta a kiadás. Az írásokat szöveghűen, a nyelvi sajátosságok megőrzésével kapjuk. A jegyzetek általában

pontosak, de legtöbbször igen szűkre szabottak, s így nemegyszer leegyszerűsítésre vezet-
te a jegyzetelőt. Néhány kisebb tévedéssel és elírással is találkozunk (pl. a 73. sz. levél nem
Bod Péteré, mint ahogy a 13. lap utal rá).

Végül hangsúlyozzuk, hogy a jelen kötetre, mint a tárgyban kitűnő kezdeményezésre
méltán kell figyelmet fordítanunk, mert egészében helyesen talált rá azokra a továbbvitel-
re érdemes és megérett kérdésekre, melyeket Teleki Sámuel és kora a könyv- és művelődés-
történeti összefüggésekben elének tár.

GYENIS VILMOS

A XVIII. századi magyarországi nyomtatványok feltárásáról. Az Országos Széchényi
Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Csoportjában 1974 óta fo-
lyik az 1712—1800 között Magyarországon bármely nyelven, illetve külföldön részben
vagy egészben magyar nyelven készült nyomtatványok országos felmérése. A munka célja
kettős: egyfelől az, hogy az ország valamennyi állami és egyházi gyűjteményében (könyv-
tár, levéltár, múzeum) fellelhető, e gyűjtőkörbe tartozó példányról tudomást szerezzünk;
másfelől pedig, hogy ebből kiindulva a lehetőségeknek megfelelően a legteljesebb mérték-
ben feltárjuk a még bibliográfiailag nem ismert nyomtatványokat. Ezzel remélhetőleg
sikerülni fog biztosítanunk a XVIII. századi hazai nyomdatermés mintegy 95—98%-os
bibliográfiai ismertségét, amely alapot és kiindulást jelenthet majd az RMNY XVIII.
századi kötetei számára. Az anyaggyűjtés mostani elvégzésével egyben lehetővé válik,
hogy a XVII. századi hazai nyomtatványokat feldolgozó RMNY-kötetek elkészülte után
a XVIII. századi könyvtermés igényes bibliográfiai feldolgozása folyamatosan történhes-
sék. Ezzel mi is követjük azt az egyre általánosabban elfogadott nemzetközi gyakorlatot,
amely szerint a régi nyomtatványok időhatára 1800.

Az 1712—1800 közötti könyvanyag tekintetében Petrik Géza *Magyarország bibliogra-
phiája 1712-1860. I—IV.* kötete (Budapest, 1888—1892) és az V. kötetként megjelent
Pótlások (Budapest, 1971) áll rendelkezésünkre, továbbá a Petrik VI. kötet (Budapest,
1972), amely az I—V. kötetben közreadott 1712—1800 között megjelent magyarországi
és külföldi nyomtatványok nyomdamutatója.

Már munkánk kezdetén helyesnek látszott a levéltári jellegű nyomtatványok gyűjtési
körét korlátozni. Ezek a hivatalos ügyintézés során keletkezett nyomtatványok — irat-
jellegükből következően — általában címlap és az impresszumadatok megjelölése nélkül
készültek. Éppen ezért bibliográfiai leírásuk és nyomtatási helyük megállapítása igen nehéz
feladat, annál is inkább, mivel Mária Terézia és II. József idején számuk különösen me-
sokszorozódott. Így indokoltnak tűnt, hogy 1751 és 1801 között csak azokat a nyomta-
tott iratokat gyűjtsük, amelyeknek címlapjuk vagy impresszumadatuk utal arra, hogy
szélesebb körben kívánták terjeszteni. 1751 előtt viszont továbbra is gyűjtőkörünkbe tar-
tozik valamennyi hazai nyomtatvány, így a levéltári jellegű is, mivel addig viszonylag kis
számban jelentettek meg ilyeneket, illetve nyomdatörténeti szempontból értékes kiegé-
szítéseként gazdagítják egy-egy nyomda termékeinek ekkoriban bizony még meglehető-
sen szerény számát.

A feltáró munka előkészítése már 1973-ban megkezdődött. Az akkori Művelődésügyi
Minisztérium Közművelődési Revíziós Területének 1973. június 5-én tartott főosztály-
vezetői értekezlete megtárgyalta a régi magyarországi könyvek országos nyilvántartásá-
nak ügyét. Az értekező határozatainak megfelelően 1973 szeptemberében a Minisztérium
Könyvtári Osztálya „Tájékoztató felmérés”-t bocsátott ki, amelyben az egyes könyvtárak-
tól XVIII. századi anyaguk körülbelüli mennyiségére és a rendelkezésre álló segédletekre
vonatkozóan kért választ. Az említett körlevelet több mint 300 intézmény kapta meg. A
fővárosi nagykönyvtárakon kívül természetesen megkérdeztük a megyei, városi könyvtá-

rakat, az MTA és kutatóintézeteinek könyvtárát, az egyetemi könyvtárakat hálózatukkal egyetemben. A múzeumoknak a KM Múzeumi Főosztálya, a levéltáraknak a Levéltári Igazgatóság, az iskolai könyvtáraknak az Országos Pedagógiai Könyvtár révén küldtünk körlevelet, az egyházi könyvtárakkal pedig az egyes gyűjteményi központok segítségével vettük fel a kapcsolatot.

Kérésünkre a XVIII. századi nyomtatványokat tartalmazó gyűjtemények munkater-
vükbe illesztették az említett nyomtatványok jegyzékbe foglalását. Ennek elkészítése min-
denhol azonos szempontok szerint történt. Legfőbb célunk az volt, hogy a könyvtárak
ezt a munkájukat a lehető legegyszerűbb és leggazdaságosabb módszerekkel végezzék.
Csupán annyi adatot kértünk az egyes nyomtatványokra vonatkozóan, amennyi feltét-
lenül szükséges az azonosításhoz (szerző, a cím néhány jellemző szava, impressumadatok
és a példány egyedi jelzete). A XVIII. századi nyomtatványokat nagyobb példányszám-
ban tartalmazó könyvtáraknak egy-egy Petrik VI. kötetet adtunk, hogy a bibliográfia-
ilag már regisztrált nyomtatványok példányainak jelzetét abba írják be, így csak az ismeret-
lennek tűnő adatokról készítették jegyzéket.

A gyűjteményektől kapott lelkiismeretes támogatás és a központi adatgyűjtő munka
eredményeként a Petrik-kötetekben eddig ismert 19 290 mű kb. 80 000 hazai példányának
3/4 részét 1976 végéig beépítettük nyilvántartásainkba. Néhány nagyobb gyűjteményen
kívül mindenekelőtt a levéltárak és a plébániák adatai hiányzanak még, de csak ezután
kerül sor pl. az OSZK Kisnyomtatványtára XVIII. századi anyagának szisztematikus át-
nézésére, valamint a Kézirattárban megbújó régi nyomtatványok kikeresésére is.

Nyilvántartásunkban a *Corpus iuris Hungarici* Budán 1779-ben megjelentetett kiadása
„vezet”: eddig 112 példányát regisztráltuk.

A még hátralevő hazai gyűjteményeken kívül egyre inkább előtérbe kerül a külföldi
gyűjtemények állományának feltárása. Az utóbbi évek külföldi kutatóútjainak örvende-
tes tapasztalatai alapján különösen eredményesnek ígérkezik a feltáró munka a környező
országokban, valamint azokban a helyeken, amelyek a magyar diákok „peregrináció”-inak
színhelyei voltak (pl. Lengyelország, a német egyetemi városok). A külföldön várható
kb. 40 000 példánynak mostanáig mindössze 1/4-ét regisztráltuk.

A bejelentésekből eddig kiszűrt és a Petrik Géza bibliográfiájában, ill. annak pótlásai-
ban fel nem lelhető tételek száma jelenleg meghaladja a háromezretet. Nagyobb gyűjte-
mények adatai mellett kisebb könyvtárak, múzeumok, levéltárak bejelentésében is sűrűn
akadunk eddig még le nem írt, régi hazai nyomtatványra. Különösen ezek a tételek iga-
zolják e széles körű és tervszerű felmérés jogosultságát és jelentőségét, hiszen enélkül sok
rejtett értékre csak véletlenszerűen vagy sohasem bukkant volna rá a kutatás. Az új
tételek egységes bibliográfiai címléírása is megkezdődött maguknak a példányoknak alap-
ján a majdani Petrik VII. kötet számára, amely előreláthatólag 1980 körül fog elkészülni
Komjáthy Miklósné szerkesztésében.

Így a hazai XVIII. századi nyomtatványok feltárása — legalábbis a hazai gyűjteménye-
ket illetően — belátható időn belül teljesnek lesz mondható. A munkánk során kiépített
és állandóan tökéletesített bibliográfiai, nyomdahely, illetve példány szerinti nyilvántar-
tásaink bizonyára eredményes segítséget nyújtanak a XVIII. századdal foglalkozó kuta-
tók számára.

VÁSÁRHELYI JUDIT

Történelmi sorsfordulók falragaszokon és plakátokon. (Kiállítás a Nemzeti Galériában
1976. október—december.) A falragasz az a nyomtatványfajta, mely a múlt pillanat szá-
mára készül: keletkezése napjaiban akar valami fontosat közölni az utcai járőkelőkkel.
Éppen ezért a későbbi idők emberének sokat mond korának légköréről, hangulatáról.

Salutem omnigenam & exoptatam in Christo
 Jesu felicitatem. Amplissime vir, mi Dnæ Remæ
 Lemice. & favoror desideratissime, quum proxime ad
 Vram Amphitheatrum breviter scriberem & simul in obitum
 clarissimæ Dni Ricarti p.m. ~~epist~~ epigrammatum mitterem,
 promiseram me prolixior scripturam per Dnos popula-
 riu brevi ad vos profecturus: quos modo ante tribo-
 rium intellexi eos bene memi isthinc discessuros &
 ad vos Doriburgam profecturos: per quos scripsissem
 scribere ut præmissis præfixis, nisi temporis excluderet
 angustia. Verum viva epistola missum ex vobis mihi
 apud Vram exallim dilectissimisti mei Dni popu-
 lar es horum exhibitor: jam ante hacten. Vra nomi-
 ne & literis notissimis; Illustri Dn. Comiti Salsburgi
 Bethlen de Ustar &c. ejus conanguini Sigismundo
 Borzai, Episcopi duo, Dn. Salsburgi latona Gelisioy,
 & Dni Caspari vne, Borstinu, ac eorum ministror
 Nobili Dni Michael Kormis. Hi meo dehinc aces
 res vestros vos recenserit, & ut spero apud vos ad
 tempus subsistent vel in illustri Academia Altorfina
 Consilio pio Vra exallentia eos juvabit pluribus, etiam
 me rogatu. Atq; utinam sedata hac tempestate ad
 nos redierit salvi & incolumiter. Res nostra quo-
 in statu reseruntur, triste est commemorare.
 Utinam subito det meliora Deus!

OSZGOS LEVÉLTAR
 UKORI GYŰJTEMÉNY

libros Dnorum popularium de turbi ipsorum ad vultu
 ad pragenses simul remitto, & gratias agimus pro eorum
 communicatione. condoleamus Dni populares aces, speramus
 eos jam suorum conspectu fieri. Titulum Libri præsum
 à me reseratum, accipiet tuam exallim qui sub prelo
 est Francofurti, sed admodum lente procedit impressio
 propter penuriam operariorum typographicorum
 quum pleriq; casta sequuntur. Inscripsi eorum Duobus Nobilibus
 foeminis Dni Stegedini, & Czerny in oribus. In præ-
 saluto officiositate. obire nullo eorum eorum opinionum, qui
 ut amicos & famam noxiam esse asserunt literarum cognitionem.
 cur & Altorfinae illustrium Nobilissimorum mitorum literarum ex prelo
 ses & singulos. Aristissimi: nisi ipsi impressa priora folia 4.
 & hæc meo illi per eos stultos, qui postremi Ungari ex mi-
 them & nobilissimæ salutem vram Amphitheatrum; Dni Georgij
 & mihi dilectissimæ Caroli missi Alimmy primicipi Ungaricæ & trans. literarum
 meo popularis & per vram exallim. Vestra ampl. recte accepit & mi ac reliquis popu-
 commendo oibus scribis prælagit; sed desino in hoc voto Dominum
 & singulis mihi Johana Vra Pictori benedicti cumulatissime, & dno
 fautoribus diffinire conferret salutem & incolumem, Amen.
 Dnorum qd Datam Haydellburgæ 3. Febr. 1620
 Dnorum
 benedictat & reserret ab omni
 malo protegat.

Vra exall. addictissimus
 Albinus Molnar

Ugyanakkor a grafikai plakát műfajában a legszigorúbb esztétikai mércével mérve is jelentős alkotások keletkezhetnek. Fokozottan érvényes ez a politikai plakátok esetében, különösen a történelem feszült levegőjű pillanataiban. (Gondoljunk az Őszirózsás Forradalom, a Tanácsköztársaság vagy a felszabadulást követő évek plakátművészetére.) Ezért okozott nagy örömet a Nemzeti Galériának az a vállalkozása, hogy kiállításon mutassa be, mint tükröződnek a magyar történelem drámai fordulatai falragaszokon.

A belépőt a 12 pont fogadta, majd sorra következtek az 1848—49-es forradalom és szabadságharc idején megjelent hirdetések, a márciusi napok mámorától a komáromi kapitulációig. Kisebb mennyiségű, de nagyon ügyesen válogatott anyag szemléltette az abszolutizmus időszakát. Itt találkoztunk néhány olyan nyomtatvánnyal is, melyek nem merítik ki teljesen a plakát fogalmát (az 1861-es országgyűlés feliratai, Kossuth híres nyílt levele Deák Ferenchez), ezek azonban olyan látványos dokumentumai koruknak, hogy akadékoskodás lenne kifogásolni kiállításukat.

A helyszűke miatt igen kis mennyiségű anyag szemléltette a dualizmus korának plakátművészetét, ám amit láttunk, az esztétikailag is jelentős élményt nyújtott, hisz a magyar politikai plakát egyik legnagyobb mestere, Bíró Mihály alkotta ezeket. Annál több hely jutott az első világháború idejének bemutatására. Ferenc József hadüzenetet bejelentő híres kiáltványa indította a sort, mégpedig a központi hatalmak uralkodóinak arcképével díszített változata.

Az 1918—19-es polgári forradalom és a Tanácsköztársaság korát, mely a magyar plakátművészet talán legsikerültebb produktumait ihlette, színvonalas válogatás mutatta be.

Az 1919 őszétől 1944-ig terjedő időszakról is számos falragaszt állítottak ki, de a kiállítás rendezői úgy határoztak, hogy egyértelműen ellenforradalmi vagy fasiszta jellegű plakátot még dokumentumként sem tesznek ki. Láthattuk az emigrációban élt Bíró Mihálynak a Szociáldemokrata Párt számára készített választási plakátját, Falus Eleknek az 1924-es Népszövetségi Kölesönt propagáló plakátjait. A különböző nyomorenyhító akciók hirdetményei jól érzékeltették a kor szociális problémáit, a második világháború éveinek hangulatát pedig a vöröskeresztes és légtalmi plakátok. A Kommunista Párt illegális röpcédulái ellenpontozták az anyagot.

Az 1945 és 1948 közötti időszak ismét nagy korszaka volt a magyar plakátművészetnek. A feszült levegőjű, rendkívül mozgalmas évek Ék Sándort, Bortnyik Sándort, Konecsni Györgyöt, Filót (Mihályfi Ernőné Fischer Ilonát) és társaikat igen magas színvonalú alkotásokra készítették.

1949 körül megkezdődtek ezen a téren is a sematizmus évei, ám 1957 után ismét magas színvonalú alkotásokkal találkozhatunk a politikai plakát műfajában. Olyan művek voltak láthatók többek között a kiállításon, mint Balogh István Dózsa György-e, Filó Nem-je, ugyancsak tőle a Vádoljuk az Imperializmust, vagy Reich Károly gyermeknapi és anyák napi plakátjai.

Válogatott kollekciót láthattunk a képes plakátokból. Olyan nyomdatermékek ezek, melyek napjaink utcaképének elengedhetetlen tartozékai, amikkel azonban eddig még tudományosan igen kevésbé foglalkoztak. Pedig már csak azért is figyelmet érdemelnének, mert eleinte szinte kizárólag litográfiák voltak, később offset nyomással készültek többnyire kimondottan erre specializálódott nyomdáknál. A velük való foglalkozás nyomdászattörténetünk egy eddig eléggé elhanyagolt területére derítene fényt.